

نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۰، شماره ۵۸، زمستان ۱۳۹۵، صفحات ۴۲-۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۰/۱۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۰۹/۱۶

واکاوی میزان نگرش مردم از معیارهای مسکن مناسب روستایی (مطالعه

موردی: بخش مرکزی شهرستان هشتروند)

محمد اکبرپور^۱

فیروز جعفری^۲

یاشار کریمی^۳

چکیده

رسیدگی به وضعیت مسکن روستایی جزو یکی از برنامه‌های اساسی توسعه روستایی در اکثر کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است. در نواحی روستایی با توجه به ماهیت متفاوت مسکن و کارکرد چندمنظوره آن، مسکن روستایی باید دارای ویژگی‌هایی باشد، هرچند شکل مسکن در بسیاری از مناطق روستایی تابعی از اقلیم، پوشش گیاهی و موقعیت سکونتگاه‌ها می‌باشد. در همین راستا هدف اصلی این تحقیق در پی بررسی مسکن روستایی در نواحی روستایی بخش مرکزی هشتروند و ارزیابی معیارهای مسکن مناسب از دید جامعه نمونه می‌باشد. روش تحقیق در این مقاله از نوع پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه که اطلاعات جمع‌آوری شده در قالب پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های مقاله حاکی از آن است که ساکنان از استحکام و مقاومت مسکن در برابر بلایا، رضایت ندارند این وضعیت در مورد معیارهای سیستم گرمایشی و سرمایشی و طراحی و چشم‌انداز مسکن هم صادق است. یافته‌های دیگر حاکی از آن است که از بین معیارهای مرتبط با مسکن مناسب، مقاومت بنا در برابر بلایا در اولویت اول و بهداشت محیط، مساحت و اندازه مسکن، نمای ظاهری، معماری جدید و استفاده از مصالح بومی در اولویت‌های بعدی قرار دارد.

واژگان کلیدی: مسکن روستایی، مسکن مطلوب، نواحی روستایی، بخش مرکزی، هشتروند.

Email: makbarpour@razi.ac.ir

۱- استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا، دانشگاه رازی، کرمانشاه.

۲- استادیار دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی دانشگاه تبریز.

۳- کارشناسی ارشد اقلیم‌شناسی دانشگاه تهران.

مقدمه

مسکن به‌عنوان یک کالای بادوام، غیرمنقول، ضروری، ناهمگن، چند بعدی، دارای پیامدهای جنبی، ارزش سرمایه‌ای، ارتباطات پسین و پیشین، سهم زیادی در ایجاد اشتغال و بودجه خانوارها دارد. مالکیت مسکن و کیفیت آن، آسایش و رفاه خانوادگی، کمک به رشد اقتصادی، افزایش ثروت خانوارها، تشخیص و منزلت اجتماعی، موقعیت تحصیلی فرزندان، کاهش آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی، مشارکت مدنی، و ثبات همسایگی را به‌همراه دارد (عبدی قهرودی، ۱۳۸۵: ۱). مسکن مناسب به فضا یا مکانی گفته می‌شود که بتواند زمینه لازم برای رشد فردی و جمعی هر یک از افراد خانواده یا خانوار را فراهم کند به نحوی که آن‌ها بتوانند بر حسب نیازهای روحی و روانی خود و نوع فعالیت مورد نظر حریم لازم را بیابند، در طول تاریخ شیوه‌های سکونت‌گزینی و گونه‌های مسکن روستایی متأثر از عوامل طبیعی - اکولوژیک و اجتماعی و اقتصادی و خانه‌ها تجلی گاه فرهنگ و شیوه زندگی هستند (سرتیپی، ۱۳۹۰: ۷). بر اساس تعریف مرکز آمار ایران، واحد مسکونی مکان، فضا و یا محوطه‌ای است که یک یا چند خانوار در آن سکونت داشته و به یک یا چند ورودی راه داشته باشد (سعیدی و احمدی، ۱۳۹۰: ۸)، به هر جهت امروزه تقاضا برای مسکن مناسب در حال افزایش است (Gashtil, Kheiri, 2012: 76). مسکن مناسب در واقع مسکن پایدار است که دارای ویژگی‌های، آسایش مناسب، فضای مناسب، عوامل بهداشتی مناسب، مکان مناسب و قابلیت دسترسی از نظر کار را دارا می‌باشد (زرگر، حاتمی، ۱۳۹۳: ۴۷). تأمین مسکن یکی از معضلات اقشار گوناگون به‌ویژه خانواده‌های کم درآمد روستاییان بوده است. افزایش جمعیت و جوانی جمعیت کشور از یک سو تقاضا برای مسکن را بالا برده و از سوی دیگر پایین بودن استاندارد مسکن روستایی به‌دلیل استفاده از مصالح کم‌دوام و سنتی، محرومیت و درآمد کم و عدم آگاهی از نحوه ساخت مدرن و علمی سبب نگرانی در بخش مسکن روستایی شده است. مشکلاتی نظیر تکوین و گسترش خودجوش و بدون نقشه قبلی، قدمت اکثر روستاها با بافت فرسوده از دلایل مهم توجه به شاخص‌های استاندارد مسکن روستایی است. عدم دسترسی به مسکن مناسب و استاندارد به‌عنوان یکی از شاخص‌های

توسعه روستایی باعث بروز آسیب‌های روانی و اجتماعی در زندگی روستاییان و اختلال و ناهنجاری در بافت مسکونی روستا و در نهایت بحران‌های اقتصادی و اجتماعی در سطح ملی می‌نماید. بنابراین لزوم توجه به تأمین مسکن مناسب برای روستاییان از دغدغه‌های مسؤولان کشور باید باشد. اهمیت این موضوع در زمان حوادث غیرمترقبه شدت بیشتری می‌گیرد و اعتبارات عمرانی زیادی را می‌طلبد. مهم‌ترین دلایل توجه به مسأله مسکن روستایی عبارتند از: تحول شرایط زندگی روستایی و الزام تطابق با شرایط حال، ضرورت کاهش خسارت بلایای طبیعی، سیل، زلزله، طوفان و رانش زمین، الزامات بهسازی و مقاوم‌سازی مساکن وابسته، فراهم آوردن محیط مناسب زندگی و توازن شهر و روستا و به وجود آوردن شرایط مناسب زندگی برای جوانان و افراد تحصیل کرده، عدم رعایت ضوابط فنی در ساخت و ساز (قدیری معصوم، اکبرپور، ۱۳۹۰: ۸۴). بر اساس مطالعات و بررسی‌های انجام پذیرفته، روستاهای کشور از نظر کالبدی و فیزیکی دچار مسایل عدیده‌ای می‌باشند. عدم دسترسی به مسکن مناسب، معابر تنگ و باریک، کیفیت پایین ساخت و مقاومت کم در مقابل عوامل مخرب طبیعی و در نتیجه آسیب‌پذیر بودن بافت خانه‌ها، استفاده از مصالح کم دوام و بومی، و غیره جامعه روستایی کشور را دچار آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی نموده است. براین اساس از آنجا که مسکن در روستاهای کشور از کیفیت خوبی برخوردار نیست، ضرورت توجه به مسأله بهسازی مسکن روستایی اهمیت پیدا می‌کند. توسعه روستایی از عوامل مختلفی نشأت می‌گیرد که یکی از آن‌ها مسکن مطلوب است که بررسی دقیق آن در مطالعات اجتماعی اقتصادی و فضایی مورد توجه برنامه‌ریزان بخصوص فعالان عرصه مسایل روستایی است. به‌ویژه اگر مسأله مسکن در روند اجرای برنامه‌های توسعه اثرات نامطلوب داشته باشد، ضرورت توجه به آن دو چندان خواهد بود. مساکن روستایی در ایران با توجه به تنوع اقلیمی و جغرافیایی دارای تیپ‌های مختلفی است. این مساکن با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی، وضعیت زمین، نوع معیشت، شیوه‌های زیستی و سبک زندگی هر ناحیه ساخته شده‌اند. روستاییان با توجه به دسترسی به مواد اولیه مسکن که اغلب از منابع محلی تأمین می‌شود، اقدام به احداث مسکن خود می‌نمایند که در نهایت استانداردهای مربوط به مسکن، رعایت نشده است. از اینرو توجه جدی به کیفیت و کمیت مسکن

روستایی، در برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی لازم و ضروری می‌نماید؛ چرا که مسکن مناسب و استاندارد از شاخص‌های توسعه روستایی به‌شمار می‌آید (قنبری، ۱۳۹۰: ۳۴). لذا، عدم دسترسی به مسکن مناسب و استاندارد، که از شاخص‌های توسعه روستایی می‌باشد، باعث بروز آسیب‌های اقتصادی و اجتماعی در زندگی روستاییان، و اختلال و ناهنجاری در بافت مسکونی روستاها، و در نهایت بحران‌های اقتصادی و اجتماعی در سطح ملی می‌گردد. به‌همین دلیل مسئله برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب مسکن و دستیابی به الگویی مطلوب برای ساکنان روستایی از دغدغه‌های برنامه‌ریزان روستایی است (لطفی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۰۷). یکی از راه‌های مهم آگاهی از وضعیت مسکن در فرآیند برنامه‌ریزی روستایی، استفاده از شاخص‌های مسکن می‌باشد (عزیزی، ۱۳۸۳: ۳۲). این شاخص‌ها از یک سو بیانگر وضعیت کمی و کیفی مسکن روستایی در هر مقطع زمانی بوده و از سوی دیگر راهنمایی مؤثر جهت بهبود بخشی برنامه‌ریزی مسکن برای آینده (ابزار کلیدی برای ترسیم چشم‌انداز آینده مسکن) می‌باشد (ستارزاده، ۱۳۸۸: ۵۷). هم‌چنین، برای آگاهی از میزان دستیابی به اهداف پیش‌بینی شده در اصول قانون اساسی کشور و برنامه‌های بلندمدت توسعه کشور، بخصوص در مورد مسکن، تعریف شاخص‌ها و معیارهایی برای وضعیت‌سنجی موجود مسکن روستایی کشور میسر خواهد بود؛ چرا که شاخص‌ها ابزار مناسبی برای سنجش وضعیت موجود و میزان تحقق برنامه‌ها در طول اجرای آن‌ها از یک‌سو و شفاف‌سازی در امر نظارت بر چگونگی اجرای سازمان‌های ذی‌ربط و عملکرد آنان از سوی دیگر خواهد بود (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۸). نواحی روستایی با توجه به ماهیت تولیدی خود وابستگی زیادی به مسکن دارند برای اینکه در نواحی روستایی مسکن علاوه بر نقش سرپناه بودن، دارای کارکردهای دیگری مانند محل نگهداری دام و محصولات تولید شده، مکانی برای فعالیت‌های اقتصادی مانند فرآوری محصولات تولیدی کشاورزی هم است، از طرف دیگر امروزه با توسعه ارتباطات مسکن تا حد زیادی در نواحی روستایی به لحاظ شکل ظاهری، طراحی درونی و تعداد طبقات تغییر کرده است. در همین راستا هدف اصلی این تحقیق در پی تحلیل مسکن روستایی در نواحی روستایی بخش مرکزی هشتگرد و ارزیابی معیارهای مسکن مناسب از دید جامعه نمونه می‌باشد.

مواد و روش‌ها

روش این تحقیق از نوع پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه است. مسکن به‌عنوان متغیر مستقل و ابعاد و شاخص‌های مسکن در دو وضعیت ایده آل و وضع موجود به‌عنوان متغیر وابسته تحقیق در نظر گرفته شده‌اند. این تحقیق در راستای پاسخ گویی به دو سوال اصلی زیر صورت گرفته است: ۱. شاخص‌های مرتبط با مسکن مناسب در منطقه مورد مطالعه کدام است؟ ۲. معیارهای مرتبط مسکن مناسب بر اساس اولویت، از دیدگاه روستاییان نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان هشتگرد (دهستان‌های سلوک، علی‌آباد، قرانقو، کوهسار، چاراویماق شمال شرقی) چگونه است؟ بنابراین از کل روستاهای بخش مرکزی مورد مطالعه (۹۵ روستا)، ۷۱ روستا که بالای ۲۰ خانوار بوده‌اند، انتخاب شده‌اند. سپس ۲۰ درصد از روستاهای مورد مطالعه بصورت تصادفی انتخاب شدند که جمعاً ۱۴ روستا با ۳۰۳۸ خانوار می‌باشند (برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری ساده اتفاقی استفاده شده است). برای تعیین حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، از ۳۰۳۸ خانوار روستایی بر اساس محاسبه صورت گرفته عدد ۳۴۱ به‌دست آمده که حجم نمونه یا به‌عبارتی تعداد پرسشنامه مورد نیاز را مشخص می‌سازد. البته این عدد برای سطح اطمینان ۹۵ درصد به‌دست آمده است. در این تحقیق ضریب الفای کرونباخ برابر با ۰/۷۸ برآورد شده است. برای درک متغیرها بعد از مرور و مطالعه مبانی نظریه‌ای با توجه به شناختی که از وضعیت مسکن در منطقه مورد مطالعه وجود داشت به‌صورت گویه‌هایی در قالب پرسش‌نامه تنظیم و در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت. براساس هدف تحقیق و بررسی اولیه میدانی، به‌منظور تحلیل و استنتاج، بسته به نوع داده، مقیاس متغیرها و اهداف مورد نظر از روش آماری توصیفی نظیر فراوانی، درصد و میانگین رتبه پاسخ‌ها، همچنین برای درک شکاف و تفاوت بین معیارهای مسکن در شرایط وضع موجود و ایده‌آل از دید روستاییان از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است. شهرستان هشتگرد یکی از شهرستان‌های ۱۹ گانه استان آذربایجان شرقی با وسعتی معادل ۱۹۹۰/۰۱ کیلومترمربع است که از نظر مساحت ۵ درصد از مساحت کل استان را دارا می‌باشد و از این بابت رتبه دهم را به‌خود اختصاص داده است.

جدول (۱) تعداد نمونه‌های منتخب از روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	دهستان	تعداد خانوار	نمونه منتخب
حسن کندی رود	علی آباد	۲۴۰	۲۵
علی آباد سفلی	علی آباد	۱۴۳	۱۵
علی آباد علیا	علی آباد	۲۰۸	۲۵
ذوالبین	قرانقو	۳۲۳	۳۵
سعادتلو	قرانقو	۲۱۱	۲۵
خورجستان	قرانقو	۳۳۲	۳۵
دامناب	قرانقو	۲۶۰	۳۰
وظیفه خوران	قرانقو	۱۹۷	۲۲
اوشندل	کوهسار	۲۵۵	۲۸
دیزج رضا قلی بیگ /	کوهسار	۲۲۴	۲۵
نصیرآباد سفلی	چاراویماق شمالشرقی	۱۹۳	۲۲
صیدبیگ	سلوک	۱۵۲	۱۸
سلوک	سلوک	۱۴۸	۱۸
صیدبیگ	سلوک	۱۵۲	۱۸
کل	بخش مرکزی	۳۰۳۸	۳۴۱

مبانی نظری

مطالعات زیادی در رابطه با کارکرد مسکن با رویکردهای مهندسی، اقتصادی و اجتماعی، مصرف انرژی، تغییر اقلیم و حتی روان شناختی در جهان صورت گرفته است (Fien, 1998, Hewitt, 2008, Isik, 2002, Oktay, 2012). در آن مطالعات این نکته دارای اهمیت است که یک مسکن، فضایی است که شخص عمر خود را در آن سپری می‌کند (Fien, 2012: 26)، در سال ۱۹۹۷ تیرکوگلو میزان رضایت از کیفیت مسکن در مناطق روستایی را مورد بررسی قرار داد او در مطالعه خود شش عامل زیر را مطرح کرد که می‌تواند سطح رضایت افراد از مسکن را فراهم آورد: ۱- اندازه و شرایط فیزیکی مسکن ۲- دسترسی به مرکز شهرستان، محل کار، بیمارستان، خرید و مرکز خدمات ۳- دسترسی به مراکز

تفریحی و آموزشی ۴- ابعاد اجتماعی و جسمی و مشکلات زیست محیطی ۵- آب و هوا کنترل هوای داخل خانه ۶- رضایتمندی همسایگان (Tiirkoglu, 1997: 55-64). در واقع مسکن مناسب و پایدار به‌عنوان مسکنی تعریف می‌شوند که حداقل تأثیرات منفی را بر روی محیط و مسکن داشته باشد. اجتماعات دارای محیط و فرهنگ مخصوص خود هستند که فرم‌های خاص مسکن، سبک‌های معماری مختلف و طراحی‌های گوناگون مسکن را سبب می‌شوند. مسکن یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاری‌های افراد می‌باشد که یک فرد قسمت اعظم عمر خود را در آن سپری می‌نماید (زندیه، حصاری، ۱۳۹۱: ۴۷). در دومین اجلاس اسکان بشر (۱۹۹۶) که در استانبول برگزار شد مسکن مناسب چنین تعریف شده است: «سرپناه مناسب یعنی آسایش مناسب، فضای مناسب، دسترسی فیزیکی و امنیت مناسب، امنیت مالکیت، پایداری و دوام سازه‌ای، روشنایی، تهویه و سیستم گرمایی مناسب، زیرساخت‌های اولیه مناسب از قبیل آبرسانی، بهداشت و آموزش، دفع زباله، کیفیت مناسب زیست محیطی، عوامل بهداشتی مناسب، مکان مناسب و قابل دسترسی از نظر کار و تسهیلات اولیه است، که همه این موارد باید با توجه به استطاعت مردم تأمین شود» (میره، ۱۳۸۵: ۱۸). بنابراین در بررسی مسکن روستا به‌عنوان جزئی از بافت سکونتگاه روستایی بایستی به ابعاد مختلف کالبدی و اجتماعی اقتصادی آن توأمان توجه نمود که شامل: ۱- وسعت و شکل فضای آزاد (مانند فضای حیاط و باغچه) ۲- ارتباط نحوه ساخت بنا و مصالح ساختمانی مورد استفاده با محیط اطراف ۳- شکل درونی خانه‌ها ۴- روند تکوین و گسترش سکونتگاه‌ها ۵- شکل ظاهری خانه‌ها (شیوه ساخت و معماری آن‌ها) ۶- تسهیلات و امکانات خانه‌های روستایی ۷- سطح زیربنا و سطح مفید بر اساس سطح مسکونی، سطح مورد استفاده اقتصادی، سطح انبارها و مانند آن، می‌باشد (سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴: ۵۰). مسکن پایدار همانند توسعه پایدار از ابعاد سه‌گانه زیر قابل بررسی است: از دیدگاه اکولوژیکی: مسکن پایدار ابتدا باید شرایط زندگی خوب و طولانی مدت را براساس کارایی و کفایت اکولوژیکی فراهم سازد. علاوه بر این، توسعه پایدار مسکن باید بر اساس استفاده کارا و منطقی از منابع تجدیدناپذیر (انرژی، مصالح ساختمانی و...) پایه‌ریزی گردد. از دیدگاه اقتصادی: مسکن پایدار باید رضایتمندی را افزایش داده و هزینه‌های غیرمستقیم همانند حمل و نقل را

کاهش دهد. از دیدگاه اجتماعی: مسکن پایدار بایستی ساخت‌ها و ویژگی‌های اجتماعی و فیزیکی و روان‌شناسی ساکنان را در نظر بگیرد (Moini, 2008, 48). اگر بخواهد مسکن پایدار شکل بگیرد باید مجموعه‌ای از عوامل تکنولوژیکی مرتبط با شاخص‌های کیفیت محیط بیرونی، عوامل مربوط با گرمایش ساختمان، کیفیت هوای درون خانه‌ها و سیستم انرژی و غیره به‌همراه فرایند طراحی درون خانه‌ها در نظر گرفته شود هدف از ایجاد و توسعه مسکن پایدار به حداقل رسانیدن آسیب‌های محیطی و تا حد ممکن بهبود کیفیت محیطی می‌باشد. موضوعات مورد توجه مسکن پایدار شامل انرژی، ترافیک، منابع آب، مصالح ساختمانی، فاضلاب، سلامتی و حیات جانوری و گیاهی و موارد مرتبط با برنامه‌ریزی، طرح‌ریزی، ساخت و ساز و تخریب در مواقع ضروری می‌باشد (سلمانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲۵).

شکل (۱) جنبه‌های مختلف مسکن مطلوب و مناسب، ماخذ: (سلمانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲۸)

شاخص‌ها در واقع ابزارهای اندازه‌گیری و سنجش وضع مسکن و روند تحول آن و همچنین ارزیابی میزان موفقیت و تحقق سیاست‌های مسکن محسوب می‌شوند. به همین دلیل علاوه بر ارزیابی وضعیت؛ در تدوین اهداف کمی برنامه‌ها نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند (سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴: ۴۶). یکی از راه‌های مهم آگاهی از وضعیت مسکن در فرایند برنامه‌ریزی روستایی، استفاده از شاخص‌های مسکن است. این شاخص‌ها از یک سو بیانگر وضعیت کمی و کیفی مساکن روستایی در هر مقطع زمانی بوده و از سوی دیگر راهنمایی موثر جهت بهبود بخشی برنامه‌ریزی مسکن برای آینده (ابزار کلیدی برای ترسیم چشم‌انداز آینده مسکن) می‌باشد (ستارزاده، ۱۳۸۸: ۵۷). همچنین، برای آگاهی از میزان دستیابی به اهداف پیش‌بینی‌نشده در اصول قانون اساسی کشور و برنامه‌های بلندمدت توسعه کشور، بخصوص در مورد مسکن، تعریف شاخص‌ها و معیارهایی برای وضعیت‌سنجی موجود و میزان تحقق برنامه‌ها در طول اجرای آن‌ها از یک سو و شفاف‌سازی در امر نظارت بر چگونگی اجرای سازمان‌های ذی‌ربط و عملکرد آنان از سوی دیگر خواهد بود (قادرمرزی، حامد و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۵). بر اساس طرح نمونه گیری ویژگی‌های مسکن روستایی که در دی ماه سال ۱۳۸۲ به مدیریت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و مشارکت پژوهشکده آمار و شرکت شاخص نگار وابسته به مرکز آمار ایران تهیه و اجرا شد، مجموعاً ۳۷ شاخص در سیاست‌گذاری، طراحی و برنامه‌ریزی مسکن روستایی مورد استفاده قرار گرفته است که در سه گروه به شرح ذیل آمده است: الف) شاخص‌های اجتماعی: نوع واحدهای مسکونی در روستاها (آپارتمانی و معمولی)؛ میزان برخورداری واحدهای مسکونی از اسناد مالکیت؛ مدت زمان بهره‌برداری از واحد مسکونی؛ نسبت واحدهای مسکونی خالی، میزان برخورداری واحدهای مسکونی از فضاهای معیشتی و فضاهای مشترک زیستی و معیشتی؛ میزان برخورداری از امکانات بهداشتی و درمانی؛ میزان برخورداری از امکانات آموزشی و فرهنگی؛ نحوه تصرف واحد مسکونی (ملکی، اجاره‌ای، وقفی، سازمانی)؛ میزان برخورداری واحد مسکونی از امکانات آسایشی خدماتی؛ تعداد خانوار ساکن در واحدهای مسکونی؛ نحوه دفع فاضلاب سبک؛ تراکم نفر در اتاق و ...

ب) شاخص‌های اقتصادی: طول دوره ساخت واحدهای مسکونی روستایی؛ متوسط قیمت احداث یک مترمربع بنای مسکونی؛ نسبت هزینه مسکن به درآمد خانوار؛ قیمت مسکن به درآمد خانوار؛ متوسط قیمت فروش یک متر مربع واحد مسکونی؛ متوسط قیمت مسکن و ...

ج) شاخص‌های کالبدی: سطح زیربنای واحدهای مسکونی روستایی؛ مساحت زمین واحد مسکونی؛ مساحت فضاهای زیستی؛ مساحت فضاهای معیشتی؛ مساحت فضای زیستی و معیشتی (مشترک)؛ تراکم طبقاتی؛ تعداد اتاق در واحدهای مسکونی؛ دوام مصالح؛ دوام سازه‌های فضای زیستی؛ عمر بنا؛ نسبت سطح اشغال و ... (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۳). آگاهی از وضعیت مسکن در روستاهای کشور، شاخص‌ها و معیارهایی را باید در نظر گرفت که این شاخص‌ها به دو گروه تقسیم می‌گردد: ۱- ویژگی‌ها و شاخص‌های کمی: نخست شاخص‌هایی که به ابعاد فیزیکی مسکن هم‌چون: سرانه زیربنای مسکونی (متر مربع)، مساحت واحد مسکونی (متر مربع) میزان زمین تخصیص یافته به واحد مسکونی (متر مربع) اشاره دارد که در قالب «شاخص‌های کمی» مورد بررسی قرار می‌گیرند. هم‌چنین شاخص‌هایی نظیر: تراکم نفر در واحد مسکونی، تراکم خانوار در واحد مسکونی، متوسط اتاق در واحد مسکونی، اتاق برای هر خانوار، تراکم نفر در اتاق، تراکم خانوار در اتاق، نسبت رشد خانوار به واحد مسکونی جزو شاخص‌های کمی است (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۴). ۲- شاخص‌ها و خصوصیات کیفی: این شاخص‌ها بیانگر وضعیت خود بناست و از طریق آن‌ها می‌توان به ارزیابی کیفی بناها پرداخت. این شاخص‌ها نشان می‌دهند که بنا از نظر قابلیت سکونت چقدر نیاز سکونتی انسان را تأمین می‌کند و آیا به‌عنوان «مسکن» ارزش کیفی یک مسکن مناسب و مطلوب را دارد یا خیر. مسایلی هم‌چون: طول عمر ساختمان، مقاومت در برابر آسیب‌های طبیعی، وضعیت مصالح ساختمانی به کار رفته در آن، زیرسازی و ساخت مسکن، وضعیت تأسیسات و تجهیزات به کار رفته در آن، میزان فرسودگی و ... در این مقوله می‌گنجد (رسولی، ۱۳۷۴: ۴۷۹). شاخص‌هایی نظیر: دوام [واستحکام] مسکن، نحوه تصرف واحدمسکونی، عمر واحد مسکونی، تسهیلات و امکانات مسکن، جزو شاخص‌های کیفی مسکن محسوب می‌شوند. البته باید گفت که سنجش کیفیت مسکن روستایی مستلزم کمی

کردن عوامل تشکیل دهنده کیفیت آن است. بنابراین لازم است بدانیم عوامل مؤثر یا شاخص‌های کیفی یک ساختمان مسکونی چیست. ایمنی، بهداشت، آسایش و صرفه اقتصادی، چهار عامل تشکیل دهنده کیفیت ساختمان است (پورمحمدی، ۱۳۸۲: ۷۵).

یافته‌ها و بحث

بر اساس آمارهای مستخرج از مرکز آمار در سال ۱۳۹۰ تعداد ۵۸۸۵ واحد مسکونی در بخش مرکزی شهرستان هشتروند قرار دارند، که تعداد مساحت منزل مسکونی آن‌ها ۵۰ و یا کمتر از ۵۰ متر مربع ۵۶۶ واحد مسکونی می‌باشد، همچنین تعداد ۵۴۹ واحد مسکونی مساحت آن‌ها ۵۱ تا ۷۵ متر مربع، ۴۳۹ واحد مسکونی بین ۷۶ تا ۸۰ متر مربع، ۱۱۱۶ واحد مسکونی بین ۸۱ تا ۱۰۰ متر مربع، ۱۱۸۷ واحد مسکونی ۱۰۱ تا ۱۵۰ متر مربع، ۷۸۹ واحد مسکونی بین ۱۵۱ تا ۲۰۰ متر مربع، ۴۲۸ واحد مسکونی بین ۲۰۱ تا ۳۰۰ متر مربع، ۱۹۸ واحد مسکونی هم بین ۳۰۱ تا ۵۰۰ متر مربع و در نهایت ۱۰۳ واحد مسکونی هم بیش از ۵۰۱ متر مربع زیربنا دارند (جدول ۲).

جدول (۲) ابعاد مساکن در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان هشتروند

شهرستان	هشتروند
بخش مرکزی	مرکزی
مساحت زیربنا ۵۰ متر و کمتر	۵۶۶
مساحت زیربنا-۷۵ تا ۵۱	۵۴۹
مساحت زیربنا-۸۰ تا ۷۶	۴۳۹
مساحت زیربنا-۸۱ تا ۱۰۰	۱۱۱۶
مساحت زیربنا-۱۰۱ تا ۱۵۰	۱۱۸۷
مساحت زیربنا-۱۵۱ تا ۲۰۰	۷۸۹
مساحت زیربنا-۲۰۱ تا ۳۰۰	۴۲۸
مساحت زیربنا-۳۰۱ تا ۵۰۰	۱۹۸
مساحت زیربنا-۵۰۱ و بیشتر	۱۰۳

مأخذ: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰)

یافته‌ها

به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از عملیات میدانی از دو روش آمار توصیفی و استنباطی بهره گرفته شده است. ابتدا با استفاده از آمار توصیفی به توصیف اطلاعات جمع‌آوری شده اعم از سن، جنس و سطح درآمد و تحصیلات آن‌ها از درصد پاسخ‌ها و برای درک سطح اختلاف معناداری از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردیده است. بررسی یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی بیانگر آن است که ۱۶ درصد از پاسخ‌گویان، کم‌تر از ۳۰ سال، ۳۱/۶ درصد بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۲۷ درصد بین ۴۱ تا ۵۰ سال، ۱۵/۶ بین ۵۱ تا ۶۰ سال و در نهایت ۹/۸ درصد بیش‌تر از ۶۰ سال سن دارند. هم‌چنین یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که ۹۸ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۲ درصد زن می‌باشند. امروزه سطح سواد و آگاهی روستاییان در فرایند برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار روستاها بسیار مهم می‌باشد به‌همین دلیل در این پژوهش سطح سواد به‌عنوان یک پارامتر مهم مورد بررسی قرار می‌گیرد. یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی بیانگر آن است که ۳۱ درصد بی‌سواد، ۲۵/۷ درصد دارای سطح سواد ابتدایی، ۲۳/۷ درصد دارای سطح سواد راهنمایی، ۱۶/۷ درصد دارای دیپلم، ۱،۳ درصد فوق دیپلم و تنها ۱/۷ درصد دارای مدرک لیسانس و بالاتر می‌باشند. مالکیت مسکن در نواحی روستایی یکی از شاخص‌های مهم می‌باشد هر چند امروزه در نواحی روستایی در سراسر کشور کم‌تر از شهرها پدیده اجاره رواج دارد اما در سال‌های اخیر در روستاهای نزدیک شهر گاه‌آ این پدیده به چشم می‌خورد، برای نمونه در این تحقیق اطلاعات جدول (۳)، نشان می‌دهد ۳۵۰ نفر از ۳۴۱ پاسخ‌گو و یا به عبارتی ۹۸/۲ درصد از پاسخ‌گویان دارای مسکن شخصی و تنها ۱/۸ درصد از پاسخ‌گویان دارای مسکن استیجاری می‌باشند.

جدول شماره (۳) توزیع فراوانی و درصد مالکیت مسکن در منطقه مورد مطالعه

مالکیت	فراوانی	درصد
شخصی	۳۳۵	۹۸/۲
استیجاری	۵	۱/۸
کل	۳۴۱	۱۰۰

مأخذ: (اطلاعات مستخرج از پرسش‌نامه)

جنس درب و پنجره در مساکن روستایی امروزه به شیوه‌های مختلفی دیده می‌شود بررسی تاریخی موضوع ثابت می‌کند که در گذشته‌های نزدیک جنس بیش‌تر مساکن از چوب و مصالح بومی موجود در منطقه بوده اما امروزه این‌گونه نیست و بیش‌تر درب و پنجره‌های مساکن امروزه از جنس آهن و آلومینیوم می‌باشد به‌طوری که ۸۱ درصد از پاسخ‌گویان اعلام داشتند که جنس درب و پنجره مساکن آنان از آهن، ۶ درصد چوب و ۱۳ درصد آلومینیوم می‌باشد.

جدول (۴) جنس درب و پنجره مساکن جامعه نمونه در بخش مرکزی شهرستان هشتگرد

درصد	فراوانی	
۸۱	۲۷۷	آهن
۶	۲۱	چوب
۱۳	۴۳	آلومینیوم
۱۰۰	۳۴۱	کل

سطح زیربنا یکی از معیارهای مهمی است که در ساخت مساکن روستایی پیوسته مورد توجه قرار می‌گیرد. بررسی سطح زیربنا مساکن در اختیار روستاییان بیانگر آن است که ۲۴٫۸ درصد از پاسخ‌گویان زیر بنای مساکن آنان کم‌تر از ۷۰ متر است، این در حالی است که ۵۶٫۳ درصد از پاسخ‌گویان اعتقاد دارند که زیربنای مسکن‌شان بین ۷۱ تا ۱۰۰ مترمربع می‌باشد و در نهایت تنها ۱۸٫۹ یعنی فقط ۶۴ نفر از کل جامعه پاسخ‌گویان زیربنای مسکن‌شان بیش از ۱۰۰ متر مربع می‌باشد (جدول ۵).

جدول (۵) سطح زیر بنا مساکن روستاییان در منطقه مورد مطالعه

درصد	فراوانی	زیربنا
۲۴٫۸	۸۵	کم‌تر از ۷۰ متر
۵۶٫۳	۱۹۳	۷۱ تا ۱۰۰
۱۸٫۹	۶۴	بیش‌تر از ۱۰۰ متر
۱۰۰	۳۴۱	کل

مأخذ: (اطلاعات مستخرج از پرسشنامه)

بررسی تعداد اتاق‌های در اختیار جامعه نمونه نشان‌دهنده آن است که بیشتر ساکنان در نواحی روستای بخش مرکزی شهرستان هشتگرد دارای دو اتاق می‌باشند به طوری که بر اساس یافته‌های مستخرج از پرسش‌نامه ساکنان ۶۵/۳ درصد از کل پاسخ‌گویان دارای دو اتاق، ۳۲/۳ درصد دارای سه اتاق و ۲/۳ درصد هم دارای چهار اتاق می‌باشند. برای ارزیابی و درک نگرش روستاییان از معیارهای مسکن از آزمون تک‌نمونه‌ای تی^۴ استفاده شده است. به این صورت که متوسط شاخص‌ها جهت محاسبه سطح استاندارد پایداری در نظر گرفته شده است و داده‌ها در هر یک از شاخص‌ها با این عدد سنجیده شده‌اند. در آزمون T نمونه‌ای فرض H₀ حاکی از برابری پایداری با عدد ۱۵ (حدمتوسط پایداری) می‌باشد و فرض H₁ حاکی از عدم برابری با حد متوسط پایداری است. در این صورت باید از مقادیر حد بالا و حد پایین استفاده کرد که: هرگاه حد بالا و پایین مثبت باشد، میانگین از مقدار مشاهده شده بزرگ‌تر است. ۱. هرگاه حد بالا و پایین منفی باشد، میانگین از مقدار مشاهده شده کوچک‌تر است. ۲. هرگاه حد بالا و پایین منفی باشد، میانگین از مقدار مشاهده شده کوچک‌تر است. بدین ترتیب هر شاخص به صورت جداگانه در هر روستا مورد ارزیابی قرار گرفته است. اطلاعات مورد نیاز برای سنجش هر یک از معیارهای منتخب بر اساس ادبیات موجود در قالب چند گویه جمع‌آوری شده است برای نمونه، معیار استحکام و مقاومت در برابر بلایا از پنج گویه، بهداشت محیط دو گویه استفاده شده است. در این راستا فرض H₀ بر نامناسب بودن این معیارها از دید جامعه نمونه اشاره دارد و در مقابل H₁ بر مناسب بودن این معیارها دخالت دارد. بر اساس اطلاعات مستخرج از پرسش‌نامه در مورد معیار استحکام و مقاومت بیانگر آن است که این معیار در مورد مسکن جامعه نمونه در وضعیت مطلوبی قرار ندارد به طوری که میانگین پاسخ‌های به‌دست آمده ۱۲/۱۴ نسبت به میانه نظری یعنی عدد ۱۵ اختلاف معناداری وجود دارد از طرف دیگر سطح معناداری محاسبه شده در ناحیه الفای ۰/۰۵ برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد که توافق معنادار ساکنان در این زمینه را نشان می‌دهد، بنابراین در این وضعیت فرض H₀ مبنی بر نامناسب بودن معیار استحکام مسکن در برابر

4- t-test

بالای تأیید می‌شود. اما در مورد معیار بهداشت محیط مسکن با توجه به میانگین به‌دست آمده ۶/۸ و سطح معناداری محاسبه شده در ناحیه آلفای ۰/۰۵ یعنی (p-value=0.317) می‌توان ادعا کرد هر چند بین ساکنان توافق معناداری وجود ندارد اما از وضعیت بهداشت مسکن خود رضایت دارند.

جدول شماره (۶) نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای شاخص‌های مسکن

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار t	Test Value	N	میانگین پاسخ‌ها	معیارهای مسکن
تأیید H0	۰/۰۰۰	-۱۵/۰۸۲	۱۵	۳۴۱	۱۲/۱۴	مقاومت در برابر بلایا
رد H0	۰/۳۱۷	۱/۰۰۲	۶	۳۴۱	۶/۸	بهداشت محیط

در مورد معیار طراحی و چشم‌انداز ظاهری که شامل طراحی داخل و بیرون خانه است، فرض H0 بر عدم رضایت روستاییان از طراحی چشم‌انداز ظاهری مسکن دلالت دارد و در مقابل فرضیه H1 بر وضعیت مناسب این معیار دلالت دارد که بر اساس یافته‌های مستخرج از پرسش‌نامه میانگین پاسخ به‌دست آمده (۱۰/۵) در برابر متوسط پاسخ‌ها رقم باینتری را نشان می‌دهد که با توجه به سطح معناداری محاسبه شده در ناحیه آلفای ۰/۰۵ یعنی برابر با (p-value=۰/۰۰۰۰) می‌توان نتیجه گرفت که اکثریت روستاییان از چشم‌انداز ظاهری مسکن‌شان رضایت بالایی ندارند این امر در مورد دو معیار کارکرد مسکن با توجه به نیاز و سیستم سرمایشی، گرمایشی و روشنایی با میانگین پاسخ‌های به‌دست آمده ۱۰/۳۵ و ۸/۸۸

جدول شماره (۷) میزان رضایت از ابعاد مختلف مسکن در نواحی روستایی بخش مرکزی هشتروند

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار t	Test Value	N	میانگین پاسخ	شاخص
رد H0	۰/۰۰۰	۸۵/۷۵۹	۱۲	۳۴۱	۱۰/۵	طراحی و چشم‌انداز ظاهری
رد H0	۰/۰۰۰	-۱۴/۳۰۵	۱۲	۳۴۱	۱۰/۳۵	کارکرد چند منظوره متناسب با نیاز
رد H0	۰/۰۴۸	-۱/۹۸۸	۹	۳۴۱	۸/۸۸	روشنایی، سیستم گرمایشی و سرمایشی

مأخذ: محاسبات انجام شده بر روی اطلاعات مستخرج از پرسشنامه

برای درک اهمیت و اولویت معیارهای مرتبط با مسکن مناسب در نواحی روستایی ۶ گویه وضعیت بهداشتی، استحکام و مقاومت بنا، نمای ظاهری، مساحت و اندازه مسکن، استفاده از مصالح بومی و معماری جدید استفاده شده است که یافته‌های مستخرج از پرسش‌نامه حاکی از آن است که استحکام بنا و مقاومت آن در برابر تهدیدات محیطی مانند سیل، زلزله با رتبه ۱/۸۱ در اولویت اول قرار می‌گیرد، هم‌چنین وضعیت بهداشت محیط با رتبه ۲/۱۶ در رتبه دوم، مساحت و اندازه مساکن با ۳/۱۳ در رتبه سوم، نمای ظاهری با میانگین ۴/۰۸ در رتبه چهارم، معماری جدید و مدرن با میانگین رتبه ۴/۱۶ در اولویت پنجم و سرانجام استفاده از مصالح بومی با میانگین پاسخ ۵/۱۶ در اولویت ششم قرار می‌گیرد. که این اولویت‌ها با مبانی اندیشه‌ای مطرح شده در قسمت مبانی نظریه‌ای مطابقت می‌نماید.

جدول (۸) نتایج آزمون فریدمن بر اساس اهمیت و اولویت معیارها از نظر ساکنان

معیارها	میانگین پاسخ‌ها
وضعیت بهداشت مسکن	۲/۱۶
استحکام و مقاوم بودن مسکن	۱/۸۱
نمای ظاهری	۴/۰۸
مساحت و اندازه مسکن	۳/۱۳
استفاده از مصالح بومی	۵/۶۷
معماری جدید	۴/۱۶
مقدار کای اسکوتر	۸۸۱/۷۵۶
درجه آزادی	۵
سطح معناداری	۰/۰۰۰
تعداد نمونه	۳۴۱

مأخذ: (محاسبات انجام شده بر روی اطلاعات مستخرج از پرسشنامه)

نتیجه‌گیری

مسکن از جنبه‌های مختلف مانند اقتصادی، اجتماعی، سرپناه، روانی و کاهش فقر و... در نزد ساکنان روستایی دارای اهمیت می‌باشد. یک مسکن مطلوب و پایدار روستایی دارای معیارهایی مانند اندازه، ارتفاع، مقاومت مصالح، بومی بودن مصالح، طراحی داخلی، تناسب با

کارکرد، چشم اندازه ظاهری، معماری مدرن و بهداشت محیط می‌باشد. از مشخصات بارز توسعه فضایی ایران وجود نابرابری‌های ناحیه‌ای است که سبب رشد ناهمگون و نامتعادل میان نواحی خواهند شد. توسعه روستایی متعادل و متوازن نیازمند بررسی دقیق و همه‌جانبه مسائل اقتصادی، اجتماعی و شناخت بهتر نیازهای جامعه و بهبود آن است. یکی از مهم‌ترین مسائل توسعه روستاها، دسترسی به مسکن باکیفیت و باوادم است که از دیرباز یکی از مهم‌ترین دغدغه انسان‌ها در طول ادوار تاریخ بوده است. نابرابری در دسترسی به مسکن مناسب و عدم توزیع عادلانه مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده مسکن پایدار، یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار بر عدم توسعه‌یافتگی روستاها و در نتیجه آن تخریب و خالی شدن سکونتگاه‌های روستایی می‌تواند باشد. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که بیش از ۹۷ درصد از ساکنان دارای مسکن شخصی هستند و ۲۴/۸ درصد از پاسخ‌گویان مساحت مسکن آن‌ها کمتر از ۷۰ متر، ۵۶/۳ درصد از جامعه آماری مساحت مسکن آن‌ها بین ۷۱ تا ۱۰۰ متر و در نهایت ۱۸/۹ درصد از پاسخ‌گویان هم‌زیربنای مسکن آن‌ها بیش از ۱۰۰ مترمربع است. هم‌چنین یافته‌ها حاکی از آن است که ساکنان از استحکام و مقاومت مسکن در برابر بلایا رضایت ندارند که بر اساس یافته‌های تحقیق علت این امر با در نظر گرفتن ویژگی‌های جغرافیایی منطقه، به‌ویژه در مناطق کوهستانی می‌توان اذعان نمود که ضعف توانمندی‌های کالبدی مسکن با پائین بودن پایه‌های اقتصادی روستاهای نمونه (غلبه کشاورزی دیم و...) و به‌تبع آن پایین بودن درآمد روستائیان منطقه در ارتباط می‌باشد. البته لازم به ذکر است که این امر در کنار عدم ایفای نقش مناسب نظارتی و ضعف سیستم اجتماعی نهادی موجود و خطرزا بودن ساختار زمین‌شناسی و دسترسی پایین به خدمات منجر به حاکمیت ساختارهای فیزیکی فرسوده و استفاده از مصالح کم‌دوام محلی شده و باعث آسیب‌پذیری نسبی بالاتر سکونتگاه‌های روستایی منطقه شده است. این وضعیت در مورد معیارهای سیستم گرمایشی و سرمایشی و طراحی و چشم‌انداز مسکن هم صادق است در مقابل از بهداشت محیط مسکن خود رضایت دارند. یافته‌های دیگر حاکی از آن است که از بین معیارهای مرتبط با مسکن مناسب، مقاومت بنا در برابر بلایا در اولویت اول و بهداشت محیط، مساحت و اندازه مسکن، نمای ظاهری، معماری جدید و استفاده از مصالح بومی در اولویت‌های بعدی قرار دارد.

منابع

- پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۸۲)، «برنامه‌ریزی مسکن»، انتشارات سمت، تهران.
- رسولی، محمد (۱۳۷۴)، «مجموعه مقالات سمینار سیاست‌های توسعه مسکن در ایران»، جلد دوم، وزارت مسکن و شهرسازی، صص ۴۹۰-۴۷۵.
- زرگر، اکبر و توحید حاتمی خانقاهی (۱۳۹۳)، «وجه موثر بر طراحی مسکن روستایی»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۸، صص ۴۵-۶۲.
- زنده، مهدی و پدram حصارى (۱۳۹۱)، «تداوم معماری مسکن روستایی با انگیزه توسعه پایدار روستایی»، شماره ۱۳۸، صص ۶۳-۷۲.
- ستارزاده، داوود (۱۳۸۸)، «بررسی شاخص‌های جمعیتی مسکن ایران ۱۳۸۵»، فصلنامه جمعیت، شماره ۶۷ و ۶۸، سازمان ثبت و احوال کشور، تهران.
- ستارزاده، داوود (۱۳۸۸)، «بررسی شاخص‌های جمعیتی مسکن ایران در سال ۱۳۸۵»، فصلنامه جمعیت، شماره ۶۷-۶۸، صص ۵۷-۷۹.
- سرتیپی‌پور، محسن (۱۳۸۴)، «شاخص‌های معماری مسکن روستایی در ایران»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، صص ۴۳-۵۲.
- سرتیپی‌پور، محسن، (۱۳۹۰)، «پدیدارشناسی مسکن روستایی»، مسکن و محیط روستایی، شماره ۱۳۳، دوره ۳۰، صص ۳-۱۴.
- سعیدی، عباس و منیژه احمدی (۱۳۹۰)، «شهرگی و دگرگندی ساختاری- کارکردی خانه های روستایی مطالعه موردی: روستاهای پیرامون شهر زنجان»، فصلنامه جغرافیا، سال نهم، شماره ۳۱، صص ۷-۳۲.
- سلمانی، محمد؛ رمضان زاده لسبوئی، مهدی و مرتضی محمدجانی (۱۳۸۷)، «تحلیلی بر مسکن پایدار در مناطق خشک و بیابانی ایران»، مجله جغرافیا، انجمن جغرافیایی ایران، ۱۲۵-۱۴۱.

- عبدی قهرودی، علی محمد (۱۳۸۵)، «ارزیابی سیاست های بخش مسکن کشور با تأکید بر دوره پس از انقلاب اسلامی»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته شهرسازی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی به راهنمایی دکتر فرخ مشیری.
- عزیزی، محمدمهدی (۱۳۸۳)، «جایگاه شاخص های مسکن در فرایند برنامه ریزی مسکن»، *نشریه هنرهای زیبا*، شماره ۱۷، ۳۱-۴۲.
- قادرمرزی، حامد؛ جمینی، داود؛ جمشیدی، علیرضا و رامین چراغی (۱۳۹۲)، «تحلیل نابرابری فضایی شاخص های مسکن در مناطق روستایی استان کرمانشاه»، *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال دوم، شماره ۱، صص ۹۳-۱۱۳.
- قدیری معصوم، مجتبی و محمد اکبرپور سراسکانرود (۱۳۹۰)، «تحلیل نقش دولت از ساخت مسکن روستایی در برنامه های توسعه مطالعه موردی: برنامه چهارم توسعه کشور»، *فصلنامه فضای جغرافیایی*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر، سال یازدهم، شماره ۳۴، صص ۱۰۱-۷۴.
- قنبری، ابوالفضل (۱۳۹۰)، «تحلیلی بر نابرابری های مسکن روستایی شهرستان های استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۸۷»، *مسکن و محیط روستایی*، شماره ۱۳۶، صص ۳۳-۵۰.
- لطفی، حیدر؛ احمدی، علی و داود حسن زاده فرجود (۱۳۸۸)، «شاخص ها و مؤلفه های ضروری در برنامه ریزی و سیاست گذاری مسکن روستایی در ایران»، *فصلنامه جغرافیایی آمایش*، شماره ۷، صص ۱۰۵-۱۲۸.
- لطفی، حیدر؛ احمدی؛ علی و داود حسن زاده فرجود (۱۳۸۸)، «شاخص ها و مؤلفه های ضروری در برنامه ریزی و سیاست گذاری مسکن روستایی در ایران»، *فصلنامه آمایش سرزمین*، شماره ۷، صص ۱۰۵-۱۲۸.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «فایل سرشماری آماری نفوس و مسکن».
- Choguill, Charles. L, (2007), "The search for policies to support sustainable housing", *Habitat International*, 31(1), 143-149.
- Edwards, B. and D.Turret (2000), "*Sustainable Housing: Principles and Practice*", E and FN spon, London.

- Fien, J. (2012), "Why isn't it solved? Factors Affecting Improvements in Housing Outcomes in Remote Indigenous Communities in Australia", *Habitat International*, Vol. 36, Issue 1, PP. 20-25.
- Gashtil, Kheiri (2012), "Spatial Analysis and Classification of Women's Employment Indices in Rural Areas of Iran", *American Journal of Scientific Research*, Issue 71, PP: 74-83.
- Goldsteen JB, Elliot CD (1994), "*Designing America: Creating urban identity*", New York: Van No Strand Reinhold.
- Hewitt, W.E. (1998), "The role of International municipal cooperation in housing the Developing World's Urban Poor's the Toronto-Sao Paulo Example", *Habitat International*, 22(4), 411-427.
- Isik, Bilge and Tugsad Tulbentci (2007), "Sustainable housing in island conditions using Alker-gypsum-stabilized Northern Cyprus", *Building and Environment*, 1003-1012.
- Moini M. (2008), "Study the Process of Forming House in New Tribal Villages Case Study: GoLafshan New Village Semirom Esfahan", *Journal of Fine Arts*, 33, PP. 47-56.
- Oktay, Derya (2002), "Design with the climate in housing environments: an analysis".
- Tiirkoglu, H.D. (1997), "Residents' satisfaction of housing environments: the case of Istanbul", *Turkey, Landscape and Urban Planning*, 39 (1997) 55-67.